



TEREBINTH

Bergklooster en
Bentheim

Grafrechten en
grafeigendom

Vlamingen over
Holland

Juni 2007



Graven op internet: virtuele dodenakkers en eenzame uitvaarten

Naar begraafplaats De Sterrenpot zul je tevergeefs zoeken in een telefoonboek, databestand of op een kaart. Het is een digitale begraafplaats die alleen bestaat op internet. De aanvraag voor een graf is eenvoudig; je vult de naam in van de overledene, schrijft een eerbetuiging, kiest een type graf, plaats bloemen ter rechter- en ter linker zijde van de steen en laat een beeld bij het graf plaatsen. Bezoekers van de virtuele graven kunnen een kaarsje aansteken en uit een menu een muziekstuk kiezen. Een echte aanwinst voor de funeraire cultuur is deze begraafplaats niet: de grafmonumenten zijn ronduit lelijk en de beelden komen uit het tuincentrum. The Garden of Remembrance, de eerste digitale begraafplaats werd in mei 1995 op een Canadese computer geopend. De begraafplaats is alweer gesloten, want met Google is deze niet meer terug te vinden. Hoe je ook denkt over deze begraafplaatsen op internet: de overledenen en nabestaanden verdienen een smakvolle website en niet een site die op een vrije middag in elkaar geflanst is.

Van een heel andere orde is het weblog Eenzame Uitvaart. Dit digitale dagboek is een initiatief van de Groningse dichter Bart Droog. Ook in Amsterdam, Utrecht, Haarlem, Middelburg en Tilburg zijn nu stadsdichters actief. Bij een eenzame begrafenis zijn afgezien van de beroepsmatige aanwezigen geen familieleden, kennissen of bekenden van de overledene aanwezig. Van een crematie is doorgaans geen sprake omdat deze vorm van lijkbezorging onontkoombaar is en de laatste wens vaak onbekend is. Een 'begrafenis van gemeentewege', zoals het in de vakwereld wordt genoemd. De dichter leest in de aula of bij het graf een speciaal voor deze gelegenheid gemaakt gedicht voor. Uiteindelijk verschijnt er een verslag van de uitvaart in het weblog, waarbij de namen - uit privacy overwegingen - veranderd zijn. Het zijn aangrijpende verhalen over verwaarloosde bejaarden, illegalen, bolletjesslikkers, asielzoekers, dronkenlappen of mensen zonder familie die eindigen met de gedichten die zijn uitgesproken.

Bartho Hendriksen

b.w.hendriksen@planet.nl

Links De Sterrenpot: www.starmanproductions.nl/memorial/memorial.html
Eenzame uitvaart: <http://eenzameuitvaart.weblog.nl>

FUNERAIRE VARIA

Algemeen is voor iedereen

Op 24 maart overleed mevrouw F.S. Rost van Tonningen. De weduwe van een vooraanstaande NSB-er, die vlak na de Tweede Wereldoorlog zelfmoord pleegde, bleef tijdens haar leven de nazi-ideologie verdedigen. In 1996 verkreeg zij op de gemeentelijke begraafplaats Heiderust te Rhenen een graf met een uitsluitend recht. Zij liet daarop een steen plaatsen, waarop haar naam al was aangebracht. Nadat zij was overleden, protesteerden mensen tegen het vooruitzicht, dat zij op Heidehof wordt begraven. Op de begraafplaats bevinden zich immers graven van omgebrachte verzetsmensen en gesneuvelde militairen. De burgemeester van Rhenen liet weten, dat de weduwe daar inderdaad kan worden begraven. Heidehof is een gemeentelijke begraafplaats, waar iedereen recht heeft op een laatste rustplaats.

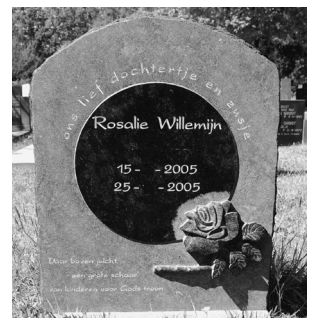
Oorspronkelijk luidde de term algemene begraafplaats. In 1869, toen deze aanduiding in de Begrafeniswet werd opgenomen, stond de algemene - tegenover de bijzondere begraafplaats, die door kerkelijke besturen kon worden aangelegd. Op algemene begraafplaatsen kregen ook zelfmoordenaars en naamloze drenkelingen een laatste rustplaats. Men had toen niet bedacht, dat in de 21ste eeuw ook een aanhangster van de nazi-ideologie een plek op een gemeentelijke begraafplaats kon claimen.

Wim Cappers

Foto's grafmonumenten van kinderen

Voor mijn site www.uitkinderliefde.nl ben ik op zoek naar foto's van grafmonumenten van kinderen van zowel graven als urnengraven. Vaak verschillen kindergraven qua uiterlijk en vormgeving van graven voor volwassenen. Regelmatig wordt er gebruik gemaakt van een thema zoals een vlinder of een beertje. Ik wil vooral de verscheidenheid, het verschil tussen jaren geleden en nu, virtueel zichtbaar maken. Ouders van overleden kinderen, die foto's hebben, kunnen deze digitaal sturen naar: info@uitkinderliefde.nl

Ik verzoek u ook een kort verhaaltje aan te leveren over het overleden kind. In elk geval graag naam, geboortedatum en overlijdensdatum en reden van het overlijden voor zover dit bekend is. Kunt u ook aangeven wat de reden is dat voor dit soort monument is gekozen en op welke begraafplaats het ligt? De tekst mag niet meer bedragen dan een half A4-tje. Desgewenst kunnen ouders de naam op de foto wissen. Als lotgenoot zal ik zorgvuldig met de gegevens omgaan.



Kindersteentje op Bergklooster.

Claudia C.M. Folkerts

Inhoud



Zerk van zandsteen op Bergklooster.

GRAVEN OP INTERNET	18
FUNERAIRE VARIA	18
MENS & PLEK	19
VAN GRAFSTEEN NAAR STEENGROEVE	20
Hoewel verwerking van zandsteen is verboden, komen begraafplaatsmedewerkers vaak zandstenen gedenktekens tegen. Het personeel van Bergklooster bezocht de groeve. Bert Pierik doet verslag van een personeelsuitje.	
BOEKBESPREKINGEN	22
ACTUALITEITEN EN STRUCTURELE PROBLEMEN	24
Tijdens een Vermandecongres kwamen actualiteiten in het uitvaartwezen aan bod. Bouke Jagt miste een discussie over het eigendomsrecht van graven. Wanneer krijgt Martinus Nijhoff een representatief gedenkteken?	
VLAMINGEN VERKENNEN DEN HAAG EN OMGEVING	25
Wat is er bijzonder aan onze funeraire cultuur? Een vergelijking met het buitenland geeft antwoord op deze vraag. Vlaming Jacques Buermans bezocht met de Grafzerkjes Hollandse kerken en begraafplaatsen.	
EXCURSIES	26
VERENIGINGSNIEUWS	28
GAST AAN HET WOORD	32
COLOFON	32

Mens & Plek 3

Achter de beheerderswoning van de gemeentelijk begraafplaats Kranenburg te Zwolle, in het gedeelte met eikenbos, liggen de graven van de familie Vlaanderen. Jaren geleden is Wim Vlaanderen als junior grafdelver met zijn vrouw Anneke uit Amsterdam vertrokken naar Zwolle. Daar ging werken als beheerder op de Kranenburg en is er na zijn pensionering blijven wonen, om als het zijn tijd is achter zijn huis begraven te worden. Zijn ouders, die op hoge leeftijd zijn overleden, hebben het eerste graf in de rij al in gebruik genomen. Bij leven hadden zij te kennen gegeven vanuit Amsterdam bij Wim en Anneke begraven te willen worden. De vele logeerpactijen, het passen op de kleinkinderen, verbond hen voor altijd met de Kranenburg. Voor de kinderen was deze wens aanleiding om, na enig overleg, gezamenlijk zeven graven aan te kopen voor onbepaalde tijd: 'dan hoeft er niet geruimd te worden, hooguit en keer geschud voor een volgende generatie'.

Op alle graven liggen al bescheiden tekstloze zerken, met uitzondering van die van de ouders, wier namen verdiept uitgehakt zijn. De rij zerken van diabas vormt een eenheid. Onderaan de zerken lopen gehouwen boomwortels, die elke zerk uniek maken, door van de ene naar de andere. De wortels beginnen bij de zerk van vader en moeder en eindigen bij het toekomstige plekje van de jongste uit het gezin. Samen vormen ze de wortels van een stamboom, die de

Naam	Wim Vlaanderen
Leeftijd	66 jaar
Functie	oud-beheerder gemeentelijke begraafplaatsen Zwolle waaronder Kranenburg



generaties met elkaar verbinden. Aanvankelijk zou er in het midden een centrale gedenksteen komen, waarin de wortels zouden uitmonden in een boom maar na enige discussie, ook met de gemeente, is deze weggelaten. Een levende eik staat prominent midden tussen de graven en is de stamboom. Bijzonder is dat, in deze tijd van individualisering, de familie Vlaanderen gekozen heeft voor eenheid in vormgeving van de graven. In het verleden reserveerden Groningse herenboeren voor hun familie ook een rij graven en plaatsten daarop identieke monumenten. Bodembedekkende wilde planten als lelietjes-van-dalen, salomonszegels, varens, klimop en gele dovenetel verbinden de zerken met levend groen. We zijn géén graflopers aldus Wim maar dat hoeft ook niet als je overleden familieleden tegen je achtertuin aanliggen.

Bert Pierik

Van grafsteen naar steengroeve

Her en der verspreid staan op het oudste gedeelte van de begraafplaats Bergklooster te Zwolle, in diverse vormen, grafpaaltjes van Bentheimer zandsteen. Sommige paaltjes zien er uit als mini grafstenen, andere hebben vormen die doen herinneren aan een ander functie.



*Voorkant
bouwfragment
met initialen.*

Bescheiden naamsaanduidingen en amateuristisch ingekaste letters verwijzen naar overledenen die ooit onder de paaltjes begraven zijn. De vormen met een andere functie zijn herkenbaar als bouwfragmenten van het voormalige Agnietenklooster, waarmee de geschiedenis van de begraafplaats later is verbonden. In het kloostergebouw hebben deze elementen van Bentheimer zandsteen vastgemetseld gezeten boven deuren en dienst gedaan als raamluizen en dorpels. Na de afbraak van het klooster in 1581 tijdens de protestantse Reformatie zijn veel bouwfragmenten blijven liggen op de begraafplaats en in de 19de eeuw gebruikt als paaltjes om graven te markeren. De toenmalige beheerder wist niet meer waar iedereen precies begraven lag, waarna het bestuur besloot elk graf te laten markeren met een paaltje met minimaal de ingehakte initialen van de overledene. Op het terrein lagen er genoeg. Degenen die een paaltje te eenvoudig vonden lieten een zerk plaatsen van zandsteen en soms werd er een heel verhaal uitgehakt, zoals over een jongen die verdronk in de naburige Vecht en over zijn broer die eerder was overleden in een exotisch land.

De Vecht waar de jongen in verdronk speelde van oudsher een belangrijke rol bij de aanvoer van Bentheimer zandsteen. Behalve in Zuid-Limburg, waar vooral mergelsteen werd gevonden, had ons land nauwelijks de beschikking over natuursteen. Men was daarom aangewezen op de invoer vanuit het buitenland.

Een personeelsreisje

De aanwezigheid van veel grafmonumenten van Bentheimer zandsteen op Bergklooster was voor ondergetekende als beheerder van de begraafplaats aanleiding om tijdens een personeelsreisje met de collega werknemers naar Duitsland te reizen. We waren nieuwsgierig

naar de bron van dit gesteente en de wijze waarop het gewonnen werd.

Wanneer je bij Oldenzaal de grens overgaat, kom je in Gildehaus, dat westelijk van Bentheim ligt. In Gildehaus troffen wij in het centrum een driehoekig parkje aan met een paar indrukwekkende lindebomen. Het parkje omgeven door een muur bestaande uit Bentheimer zandsteen. Daarop zijn plakaten aangebracht waarop in duidelijk, leesbare, verheven letters de vele slachtoffers van de beide wereldoorlogen herdacht worden. Getuige familienamen zoals Beernink, Schulte Nordholt en Scholten is niet alleen zandsteen via de Vecht stroomafwaarts vervoerd maar zijn ook Duitse families in Nederland neergestreken.

Net buiten Gildehaus is een klein openluchtmuseum waar natuursteensoorten worden tentoongesteld en zandsteen aan de oppervlakte komt. Verderop is een grote krater ontstaan door het eeuwenlang delven van zandsteen. Ook nu nog wordt in deze groeve zandsteen gedolven voor de huizenbouw en de restauratie van oude gebouwen.

Geologie en historie

Op de plek waar nu Bentheim en Gildehaus liggen, is 136 tot 66 miljoen jaar geleden tijdens het Krijt een zandstenen rug ontstaan, die tot het tegenwoordige Nederlandse grensplaatsje Losser reikt. Er lag een ondiepe binnenzee waar rivieren zand achterlieten, wat zich vermengde met kalkafzettingen van de zee. Wanneer het zandsteen net uit de groeve is gedolven, is de kleur lichtgelig als zand. Soms zijn roestbruine lagen of vlekken te zien doordat het zandsteen rijk is aan ijzer. Na verloop van tijd wordt de kleur donkerder en verhard de buitenlaag zich. Zandsteen is een afzettingsgesteente dat grof van structuur is waardoor het niet gepolijst kan worden. Het is rijk aan kwarts en silicaat. Ter plaatse gemaakte doopvonten die met de nodige moeite werden vervoerd naar hun eindbestemming zijn de oudst bekende toepassingen van zandsteen uit de 11de en 12de eeuw. Zandsteen dat gebruikt werd voor gebouwen werd aanvankelijk vooral in de buurt van de groeves verwerkt. Zo is de 12de eeuwse romaanse Sint Plechelmusbasiliek in het Twentse Oldenzaal opgetrokken uit Bentheimer zandsteen.

Sinds 1400 kwam het transport van zandsteen goed op gang. Kooplieden kochten handelsrechten van de graven van Bentheim die de zandgroeves exploiteerden. De halffabricaten werden op platte boten richting Zwolle vervoerd. Het transport was alleen mogelijk, wanneer het water in de Vecht hoog genoeg stond. Zwolle dat strategisch ligt op de plaats waar de Vecht in het Zwarte Water overgaat en de IJssel naar de Zuiderzee stroomt, had het recht van stapelplaats verworven.

Vanaf hier werd het zandsteen tot in de 17de naar andere plaatsen in de Lage Landen vervoerd. Niet alleen in Twente zijn veel oude kerken gebouwd van Bentheimer zandsteen maar ook in de Utrechtse Dom en het Amsterdamse stadhuis, nu het Koninklijk Paleis op de Dam, is het verwerkt. Later kwam er steeds meer concurrentie van vooral hardsteen uit België.

Andere soorten

Er zijn meerdere soorten zandsteen. Een van de bekendste is Bontzandsteen of rode Weser. De naam verwijst naar de bonte, rode kleur van het goed tegen erosie bestand zijnde gesteente. Dieper in Duitsland werd deze zandsteensoort gewonnen. Hiervan werden sarcofagen gemaakt. Sarcofagen waren bestemd voor overledenen uit de maatschappelijke bovenlaag. Ze beschermden de doden tegen wilde dieren zoals wolven en zorgden voor een snelle vertering van het lichaam. Het woord sarcofaag komt uit het Grieks en betekent vleesetend. Wanneer de sarcofagen gereed waren, werden ze via de Weser en de Rijn naar de Nederlanden vervoerd.

In het museum op het voormalige eiland Schokland is nog een sarcofaag te zien die na de drooglegging van de Noordoostpolder gevonden werd en waarschijnlijk een 'zeemansgraf' heeft gekregen voordat de kist de plaats van bestemming had bereikt. Ook in romaanse kerken in Friesland zijn sarcofagen van Bontzandsteen gevonden. De deksels waren versierd met christelijke motieven en lagen aan de oppervlakte. Zo vormden zij de zerken in de kerkvloer. Later gingen de liggende stenen ook zandgraven bedekken. Uiteindelijk is zandsteen in de middeleeuwse zerkenvloeren niet veel toegepast omdat het niet zo slijtvast is als hardsteen. Bovendien was hardsteen beter te bewerken door de steenhouders.

Herleving gebruik Bentheimer zandsteen

Bentheimer zandsteen werd in de 19de eeuw in Oost-Nederland weer gebruikt om er zerken voor de buitenbegraafplaatsen van te maken. Deze soort was eenvoudig te

bewerken en barstte niet snel in de open lucht. De letters werden meestal ingehakt en hoe dieper de letter des te leesbaarder de tekst. Er werden ingangen naar grafkelders mee afgedekt en zandgraven mee versierd.

Op veel begraafplaatsen langs de Vecht is zandsteen tot eind 19de eeuw gebruikt voor zerken en stèles ofwel staande stenen. Net buiten Hardenberg ligt in de uiterwaarden langs de Vecht een joods begraafplaatsje, het jodenbergje. Eenvoudige dikke zandstenen stèles sieren het bergje volgens de traditie van deze uit Duitsland en Polen afkomstige joden. Op de oudste buitenbegraafplaatsen in Hellendoorn en Deventer zijn voornamelijk zandstenen zerken te vinden.

Rond 1900 verdween de toepassing van Bentheimer zandsteen en werden grafstenen vooral uit hardsteen vervaardigd. Onder steenhouders was bekend dat het werken met zandsteen zeer ongezond is. Het stof van de steen veroorzaakt immers de beruchte stoflongziekte silicose. In 1911 kwam er een Steenhouderswet tot stand die steenhouders vrijwaarde om nog langer met Bentheimer zandsteen te werken. Pas met het Zandsteenbesluit uit 1951 is de toepassing van alle soorten zandsteen in Nederland geheel verboden. Op Bergklooster liggen twee steenhouders families begraven onder eigen gehakte grafmonumenten van Bontzandsteen. Blijkbaar was er een haat-liefdeverhouding met het materiaal.

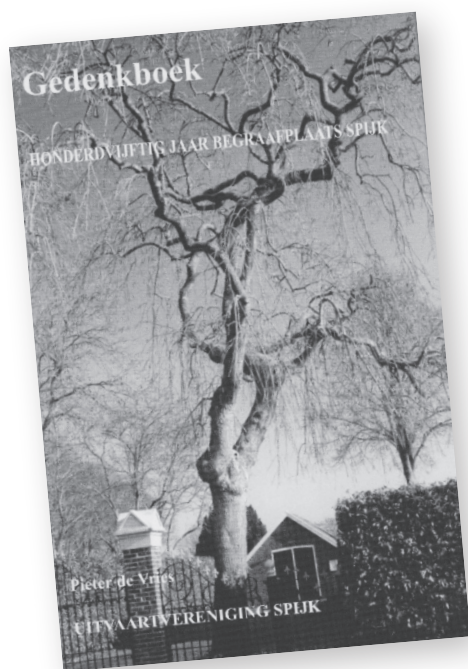
Door nieuwe verwerkingmethoden van natuursteen zijn de risico's voor de gezondheid minimaal geworden. Bovendien blijken ook veel andere steensoorten schadelijk te kunnen zijn voor de gezondheid. Nu gaan er weer stemmen op om het Zandsteenbesluit ongedaan te maken om zandsteen te kunnen gebruiken als tegenhanger van het vele gepolijst graniet.

Bert Pierik



Zandsteengroeve bij Gildehaus.

Een kerspelbegraafplaats



Rond 1850 raakte het kerkhof rond de Nederlands-herformde kerk in het Groningse Spijk vol. Niet de kerk, maar het bestuur van het kerspel Spijk - een lokaal openbaar lichaam - kocht in 1858 de grond voor een nieuwe begraafplaats. Bij de oprichting werd bepaald dat de ingezetenen van Spijk jaarlijks een financiële bijdrage moesten betalen om het onderhoud van de dodenakker te bekostigen. Dat deden ze trouw. Maar in 1885 weigerde dokter A.H. Burghgraaf nog langer te betalen want, zo schreef zijn advocaat: 'en nu is de vraag deze of hij daartoe door het Karspel of dorp gedwongen kan worden'. Kennelijk voorzag hij dat de positie van het kerspel door de komst van burgerlijke gemeenten langzamerhand zou worden ondergraven. In 1905 besloot de plaatselijke Spaarbank tot aanschaf van een lijkwagen. Het vervoermiddel deed dienst tot in 1953 het besluit viel een lijkauto te huren. Op de begraafplaats staat een fors monument voor Ernst Metzger, een jonge Duitse ballonvaarder die op 4 december 1910 in dichte mist overboord sloeg en in de Noordzee verdronk. Zijn lichaam werd op 2 juni 1911 gevonden en in Spijk ter aarde besteld. Twee jong gestorven zonen van meester Jan Keuning zijn hier ook begraven. Maar Spijk kan niet bogen op het bezit van het graf van Keunings bekendste zoon Willem Eduard. Onder het pseudoniem Willem de Mérode groeide hij uit tot één van de grootste Nederlandse protestants-christelijke dichters. In Spijk bevindt zich wel het graf van de postbode Nanco Medema, die vanwege zijn lidmaatschap van de NSB in 1943 door leden van het verzet werd doodgeschoten. In Spijk werd het kerspel pas in 1932 opgeheven, het beheer van de begraafplaats kwam terecht bij een nieuw opgerichte begrafenisvereniging. Het notulenboek van de begrafenisvereniging levert uiteenlopende informatie op. Zo werd in 1974 het klassenstelsel afgeschaft en bleek in 1981 het graf van de in 1945 door de Duitsers vermoorde Wietze Meijer geen stoffelijk overschot meer te bevatten.

Sinds 1983 is er jaarlijks overleg tussen de zes begrafenisverenigingen van de gemeente Bierum, een samenwerkingsverband dat in 1999 is omgezet in de Stichting Gezamenlijke Begrafenis- en Begraafplaatsverenigingen in de voormalige gemeente Bierum.

De auteur sluit af met de voorgenomen uitbreiding van de dodenakker, die de komende vijftig jaar voldoende begraafruimte moet garanderen. In dit boek zijn alvast de eerste 149 jaar gedetailleerd vastgelegd.

Rita Hulsman en Wim Vlaanderen

P. de Vries, *Gedenkboek honderdvijftig jaar begraafplaats Spijk* (Spijk: Uitvaartvereniging Spijk, 2006, 144 blz., € 10,00 exclusief verzendkosten; te bestellen via www.uitvaartspijk.nl)

De Geschiedenis van de Dood van De Cock

De *Geschiedenis van de dood* van Lucien de Cock omvat twee boeken. Het eerste boek *Rituelen en gewoonten in Europa* en het tweede *Begraafplaatsen in Europa*. Samen ruim duizend pagina's verlucht met talrijke illustraties. In het eerste boek beschrijft De Cock de wijze van lijkbezorging in de prehistorie, de Klassieke Oudheid en het vroege christendom. De Griekse en Romeinse visie op de dood zijn boeiend beschreven en zij die iets over catacomben willen weten, komen ruim aan hun trekken. De auteur maakt duidelijk hoe in de loop der eeuwen de lijkbezorging veranderde en dat gewoonten zelden voor eeuwig vaststaan. En omgekeerd, dat nieuwe gewoonten vaak uitingen zijn van 'terug van weggeweest', zoals de titel van hoofdstuk acht luidt. Daarin beschrijft hij de bewogen geschiedenis van de crematie, de moeizame comeback van cremeren gevolgd door een uitvoerige tekst met foto's wat je tegenwoordig zoal met de as kan doen. Het slothoofdstuk heeft betrekking op het grafmonument. Het serregraf, graven zonder dode, valse namen op graven, pijnlijke grafschriften en graven tegen de schijndood, je kunt het zo gek niet bedenken, alles komt aan de orde. Hoe lichaamsdelen als hart, ingewanden of penis apart werden begraven, sla De Cock erop na. Daarmee heeft het werk in zekere zin iets van Wikipedia, de encyclopedie op internet, zéér veel informatie en naar verhouding weinig beschouwende teksten. Dit uit zich ook in de twee registers die betrekking hebben op persoonsnamen en plaatsnamen. Voor wie het nog niet wist, in Wenen bestaat een 'Friedhof der Namenlosen'. Een register waarmee de lezer woorden als hunebed of dodenmasker zou kunnen vinden, hebben we node gemist. Het tweede deel over *Begraafplaatsen in Europa* van ruim zevenhonderd pagina's is eveneens een rijke bron aan informatie. Je kan binnen komen via de uitgebreide inhoudsopgave of je vindt je weg via het register van ruim vierhonderd plaatsnamen waar zich een graf of begraafplaats, mausoleum, monument, standbeeld of ander herinneringsteken bevindt. Bij een bezoek aan bijvoorbeeld

Auschwitz-Birkenau, Sint Petersburg of Warschau kan dit register buitengewoon behulpzaam zijn. Indien u in Hamburg bent, bezoek dan ook even de unieke begraafplaats uitsluitend bestemd voor vrouwen. Anders gezegd: ook deel twee van de *Geschiedenis van de dood* werkt als een funeraire reisgids. Korte zinnen, vele informatieve foto's in kleur, typografisch aantrekkelijk in combinatie met een inhoud die zakelijk is gehouden. Ook in deel twee krijgt de lezer soms triviale informatie voor geschoteld die ons aan Wikipedia deed denken. Zo lezen we zonder dat de relevantie duidelijk is dat Napoleon van Maria Walewska een buitenechtelijke zoon Alexander had die van 1810 tot 1868 leefde.

De andere manier waarop dit eveneens kloeke werk ter hand kan worden genomen is via de inhoudsopgave. Dan is het behalve een informatieve funeraire reisgids ook een prachtige encyclopedie over de geschiedenis van de dood zoals die tot in alle uithoeken in Europa waarneembaar is. De inhoudsopgave is gebaseerd op de rangen en standen in onze samenleving en daarmee glashelder. Het eerste hoofdstuk gaat over begraafplaatsen van heiligen en geestelijken. Dan volgen de graven van vorsten verdeeld over vijftig landen. Vervolgens die van rijke burgers gevolgd door een fascinerend hoofdstuk over begraafplaatsen voor de armen door de eeuwen heen. De Cock bespreekt in dit hoofdstuk ook recente zaken zoals hoe tijdens de hittegolf in de zomer van 2003 de overheid in Frankrijk omging met anonieme doden onder de 11.435 mensen die stierven aan de gevolgen van de hitte. Hoofdstuk vijf beschrijft de graven van kinderen inclusief die van niet-levensvatbare en doodgeboren kinderen. Een 'foetusweide' en het bestaan in Europa van een monument voor het doodgeboren kind waren ons niet bekend. In hoofdstuk zes over oorlogs- en militaire begraafplaatsen staat de auteur stil bij Russische en nazi-concentratiekampen. Het hoofdstuk Godsdiensten en hun begraafplaatsen was behalve informatief ook enigszins persoonlijk. De Cock staat kort stil bij de vraag of op termijn ook joden en moslims op crematie zullen overgaan. De ruimte voor begraven wordt alsmaar schaarser. Europa dreigt één grote dodenakker te worden. Een gevoel dat nog eens wordt versterkt na het lezen van het laatste hoofdstuk waarin alle bijzondere begraafplaatsen in 46 Europese landen waaronder zelfs die op IJsland de revue passeren. *Geschiedenis van de dood* raden wij van harte aan. Ruim drie kilo tekst en spotgoedkoop. Beide delen zijn goed te gebruiken als reisgids maar vooral ook als naslagwerk van onze eigen Europese funeraire cultuur.

Jannes H Mulder en Rita Hulsman



L. de Cock, *Geschiedenis van de dood. Rituelen en gewoonten in Europa* (Kampen: Uitgeverij ten Have, 2006, ISBN 90-77942-02-5, 501 blz., € 29,95)

L. de Cock, *Geschiedenis van de dood. Begraafplaatsen in Europa* (Kampen: Uitgeverij ten Have, 2006, ISBN 90-77942-02-5, 763 blz., € 29,95)

Rituelen en gewoonten

Dit rijk geïllustreerde boek geeft een goed overzicht van de belangrijkste rituelen bij de verschillende culturen in ons land. Het leest prettig en in speciale kolom met een andere kleur en een ander lettertype gaat de schrijfster wat dieper in op speciale woorden en gebruiken. De volgende bevolkingsgroepen komen aan bod: naast autochtonen Antillianen en Arubanen, Creoolse en hindoestaanse Surinamers, Indische Nederlanders, joden, Marokkanen, Turken, Somaliërs, Chinezen, Ethiopiërs, Eritreërs en Ghanezen. De schrijfster gaat in op de achtergronden van het land van herkomst om de belevingswereld achter de rituelen aan ons duidelijk te maken. Kortom, als men beter op de hoogte wil zijn van de rituelen van onze medelanders, is deze publicatie een aanrader.

Wim Vlaanderen

M. van Endt-Meijling, *Rituelen en gewoonten. Geboorte, ziekte en dood in de multiculturele samenleving* (Bussum: Uitgever Coutinho, 2006, ISBN 9789062834952, 216 blz., € 23,50)

Leestips

V. Hunink, ed., *Levend in steen. Romeinse grafinscripties* (Budel: Damon, 2007, ISBN 978-90-5573-754-3, 272 blz., € 22,90)

C. Nooteboom, *Tumbas. Graven van dichters en denkers* (Amsterdam: Uitgeverij Atlas, 2007, ISBN 9789045000305, 256 blz., € 49,90)

J. Polman, *Veilig en gezond werken op begraafplaatsen. Arbo-richtlijnen in de praktijk* (s.l.: Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen en IPC de Groene Ruimte, 2007, ISBN 978-90-74481-30-4, 62 blz., € 15,00 overmaken op girorekening 8078772 van de LOB te Nijmegen)

F. Renssen, 'Genealogie op begraafplaatsen. De Terebinth, vereniging voor funeraire cultuur'. *Genealogie*, XIII (2007-1) 12-16.

Actualiteiten en structurele problemen

Op 29 maart werd in Utrecht het congres Actualiteiten Uitvaartwezen gehouden. Aanwezig waren vertegenwoordigers van gemeenten, uitvaartverzorgers en begraafplaats- en crematoriumbeheerders. Onderwerpen waren het ruimen van graven, het landelijk keurmerk voor de uitvaartbranche en de komende wetswijzigingen. Een boeiende bijeenkomst, al kwamen belangrijke aspecten niet aan bod.



Discussie met de zaal.

positieve toename van de kwaliteit is daardoor nog niet gegarandeerd was, een toename van formaliteiten wel.

Het manco aan wettelijke regelingen

Wetswijzigingen zijn broodnodig. We missen toegespitste wetgeving zelfs op het wezenlijkste punt: de eigendom van een graf met een uitsluitend recht en het gedenkteken ervan. Dat is een van de alleroudste natuurrechten en positief recht in bijna alle landen. Waarom zou je dat regelen? Maar wat gebeurde bij ons op 25 oktober 2002? De Hoge Raad degradeerde toen in een proefproces dat oeroude eigendom tot een toeval-lige opvatting en schafte die af 'bij gebreke van bijzondere wetgeving'. In de gemeente Den Haag bijvoorbeeld werd prompt *Friedhofszwang* ingevoerd. Men kan voor € 6.000,- tot € 9.000,- beschikking krijgen over

een graf met een uitsluitend recht, maar dat is niet je eigendom. Als er een verzorgd monument op geplaatst wordt voor € 3.000,-, wordt dat door de plaatsing meteen eigendom van de begraafplaats. De gevolgen ondervond de familie Royaards. Die heeft het eigendom van het graf van de dichter Martinus Nijhoff veertig jaren gehad, maar na de uitspraak van de Hoge Raad werd de familie, net als alle anderen in de woorden van funerair historicus Henk Kok 'onteigend'. De gemeente Den Haag blokkeert onverstoort overdracht van het graf aan een stichting die een representatief monument voor de grote dichter Nijhoff wil plaatsen.

Congressen zijn pas geslaagd bij onderlinge uitwisseling van ideeën. Daarover was niet te klagen. Geanimeerde gesprekken bevestigden dat in uitvaartland nog steeds alles mogelijk of onmogelijk is. André Hazes' brisante as verspreiding was niet meer de topic. Dat was Keith Richards, een van de Rolling Stones. Die zou na de crematie van zijn vader de as hebben opgesnoven, met een snuifje cocaïne om het prettig te houden.

Bouke Jagt

De huidige wetsvoorstellen betreffen onderdelen. Luchtig namen de juristen F. Mutter en W. van der Putten de drie voorstellen door die in behandeling komen: een ministerieel voorstel en een tweede voorstel op initiatief van het PvdA-kamerlid Arib over lijkschouwing van kinderen. Het derde voorstel van het Comité van Waakzaamheid, geleid door Hans Holdorp, betreft het piëteitsvol ruimen. Het detail werd niet geschuwd: hoe weet je precies hoeveel weken een foetus oud is? Zo ontspannen was de sfeer, dat Van der Putten zich warempel het professorale axioma liet ontvallen: 'Nou, en als *ik* het niet weet, weet niemand het!'

Ruimen en keurmerk

Een nieuwe aanpak bij ruiming van oude graven is het opbergen van de stoffelijke resten in gemerkte dozen, zodat de herkomst achteraf te achterhalen blijft. Materiaal zoals prothesen kan dan een probleem zijn. Toen een overledene die een portemonnee met f 15.000,- mee de kist in nam, werd opgegraven, was de politie zekerheids-halve aanwezig. Gelukkig maar, want de portemonnee bevatte een dubbeltje uit 1953.

Verdeeld was de stemming over het landelijk keurmerk voor de uitvaartbranche. De heer P. Coevert brak een lans voor een ambtelijke aanpak met zelfs een klacht-procedure over het toekennen van het keurmerk. Een

Vlamingen verkennen Den Haag en omgeving

Nadat Grafzerkje uit Vlaanderen enkele jaren geleden Amsterdam bezocht had, was nu Den Haag aan de beurt. Gestart werd te Delft met een vijftiental personen, het merendeel Vlamingen.

In de Oude Kerk had de gids het over de nieuwe leer. Het protestantisme is bij ons zeker niet zo verspreid als hier. In de Nieuwe kerk werd het prachtige grafmonument voor de ‘vader des vaderlands’ bewonderd. De Vlaamse beeldhouwer Willem Geefs was hier ook vertegenwoordigd als maker van het gedenkteken voor koning Willem I, die tijdens de Belgische Opstand in 1830-1839 tegen de Belgen ten strijde was getrokken. Het was besteld door zijn Belgische vrouw Henriette d'Oultremont. In tegenstelling met bij ons is de koninklijke crypte niet toegankelijk. De begraafplaats van Rijswijk toonde enkele verschillen met Vlaanderen. Er werd in Nederland meer belang gehecht aan de aanleg en belangrijke ontwerpers zoals hier Leonard Springer werden aangetrokken. Wat grafmonumenten betreft werd hier bevestigd wat ooit enkele Terebinthleden mij tijdens hun reis doorheen Vlaanderen vertelden: wij hebben maar een tiende van de monumenten die jullie in Vlaanderen bezitten maar wij koesteren ze wel. Wat voor ons ook onbestaand is, is dat hier drie volledig vreemde personen in één zogenaamd algemeen graf terecht komen.

Zaterdag maakten we kennis met de gemeentelijke begraafplaats van Den Haag. Ook hier viel op dat de bomen en hagen beter onderhouden zijn dan bij ons omdat ze veel ordelijker aangelegd werden zodat dit onderhoud makkelijker is. Interessant was dat de gids trachtte enkele linken met Vlaanderen te leggen: een monument met de Citadel van Antwerpen en een Nederlands wielrenner die de gangmaker was van de Vlaming Chareltje Verbist toen die in 1909 op de piste verongelukte. Leuk was dat de gids zelfs het toen ontstane liedje kende: ‘Chareltje, Chareltje, Chareltje Verbist; had ge niet gereden op de piste; had ge niet gelegen in uw kist’. Hier ook weer enkele dingen die wij niet kennen: een schijndodenhuisje en een noodgraf, geen graf in de echte zin van het woord maar waar de kist in neergelaten wordt wanneer er veel volk is. Een arcade zoals in Sint Petrus Banden tref je meer in Italië aan dan hier.

Zondag werd gestart op de joodse begraafplaats. Dit type dodenakkers kennen wij niet omdat eeuwige grafurst in Vlaanderen niet verzekerd is. Orthodoxe joden trekken dan maar over onze grens naar het Noord-Brabantse Putte. Daar hebben de drie Antwerpse joodse gemeenten elk hun begraafplaats. Een heleboel symboliek was op de Haagse begraafplaats aanwezig. We zagen ook de graven voor Sefardische en voor Asjkenazische joden. Vandaar naar de begraafplaats Oud Eik en Duinen. We kregen mooie toelichtingen bij de graven van Louis Couperus en Ferdinand Bordewijk. Maar ook de familie Drees en de broer van prins Bernhard passeerden de revue. Over revue gesproken: ook wij kenden namen als

Willy Derby en Jean Louis Pisuise met zijn lied “Mens durf te leven”. Toeval of niet ... hij werd samen met zijn derde vrouw Jenny Gilliams vermoord door een jaloerse collega. Beeldhouwer Toon Dupuis was ook afkomstig uit Vlaanderen. Als slot van deze funeraire hoogdagen kregen we van organisator Piet Vernimmen een rondleiding op Nieuw Eykenduynen. Muzikale, ook in Vlaanderen, bekenden waren hier Theo Uden Masman, oprichter van the Ramblers en Rudy Wairata, van de Kilima Hawaiians. Bij schrijver Simon Vestdijk vertelde Piet een verhaal en bij dichter Willem Kloos droeg hij een van diens gedichten voor. Eindigen deden we met het raadsel van Nieuw Eykenduynen. Op een steen staat te lezen: ‘Hier rust zij van wie niemand wist dat zij de mijne was’. Overspel? Geheime relatie? Niemand zal het weten.

Wat iedereen wel zal geweten hebben is dat de afwezigen eens te meer ongelijk hadden. We konden genieten van een prachtige organisatie van Piet Vernimmen, een leuke samenwerking tussen De Terebinth en vzw Grafzerkje, een samenwerking die zeker voor de toekomst nog een vervolg krijgt.

Jacques Buermans



Het gedenkteken met de Citadel van Antwerpen.

Twee begraafplaatsen, twee werelden



Lente op begraafplaats Tolsteeg.

Terebinth Juni 2007

Ongeveer 24 belangstellenden hadden zich op 14 april verzameld in het ontvangstgebouw van de Derde Algemene Begraafplaats Tolsteeg. Marinus ter Horst, opzichter gemeentelijke begraafplaatsen Utrecht, gaf een korte inleiding over Tolsteeg. De begraafplaats ligt, gezien vanuit de oudere begraafplaatsen Soestbergen en Kovelswade, aan de overzijde van de spoorlijn Utrecht-Arnhem. In 1930 kocht de gemeente Utrecht de benodigde terreinen aan de rand van de toen nog onbebouwde stadsrand. Pas tussen 1950-1970 werd de wijk Tolsteeg gebouwd en raakte de begraafplaats ingesloten tussen de ringweg (Waterlinieweg), de spoorlijn en de woonwijk. De tuinarchitect K. Perk Vlaanderen tekende voor het ontwerp. In het oudste deel zijn vooral de coniferen en taxussen sfeerbepalend. De aula is een sober bakstenen gebouw in de stijl van de Amsterdamse School. Vanuit de aula heb je, als de deuren wijd open staan zoals op deze prachtige lentedag, ruim zicht op het imposante gedenkteken ter nagedachtenis van de in 1945 gesneuvelde leden van de Binnenlandse Strijdkrachten. Heel bijzonder is de zwart-witte wand-schildering Perpetuum Mobile uit 1958 van M.C. Escher boven de deuren. In de 'toptijd' vonden er acht begrafenissen per dag plaats, nu nog zo'n acht per week. Tolsteeg en Daelwijk in Overvecht-Noord zijn de drukst bezochte en bekendste begraafplaatsen van Utrecht; Soestbergen en Kovelswade trekken veel minder bezoekers. Na de inleiding leidde Marinus ter Horst de groep rond

over de begraafplaats. Tolsteeg is een sobere begraafplaats met eenvoudige gedenktekenen uit de jaren 1930-1970. Al wandelend vertelde de beheerder over het grootste probleem waarmee de begraafplaats te kampen heeft, namelijk de aanpak van het achterstallig onderhoud. 'De vergankelijkheid bepaalt de sfeer de begraafplaats, maar mag niet de overhand krijgen', sprak Ter Horst wijzend op enkele grafstenen die nodig hersteld moeten worden. 'Met een te klein budget moet het onderhoud van grafmonumenten worden aangepakt. Er worden nauwelijks grafmonumenten gerestaureerd. Een uitzondering is het monument voor de Oranje Vrijbuiters ter nagedachtenis van achttien op de Waalsdorpervlakte gefusilleerde verzetsstrijders'. Ook aan het ecologisch beheer van het groen en aan het verantwoord onderhoud van de grafstenen wordt veel aandacht besteed.

De verschillende voorbeeldtuinjes, waarmee de graven kunnen worden beplant, liggen er enigszins verwilderd bij. Ze zullen binnenkort worden vervangen door virtuele tuinen op internet en in kleurrijke zichtmappen. Ook het urnenveld oogt weinig uitnodigend. Maar ook hier komt, volgens Ter Horst, verandering in. Het veld wordt aantrekkelijker ingericht maar de concurrentie van de urnentuin bij het crematorium blijft groot. Een groot leeg terrein blijkt geen vrije ruimte te zijn maar een calamiteitenveld. De gemeente Utrecht is op alles voorbereid. Mocht er ooit een ramp plaatsvinden of een besmettelijke

ziekte uitbreken, dan kunnen de honderden slachtoffers in een snel tempo worden begraven. Ter Horst besluit de rondleiding met een korte inleiding over Soestbergen, een 'levend monument met een romantische uitstraling'. Na de lunch verplaatste het gezelschap zich naar de begraafplaats Soestbergen aan de Gansstraat, waar Willem van Dijk, de nieuwe voorzitter van de Vereniging De Terebinth, optrad als gastheer. Willem heeft meer dan dertig jaar gewerkt op de Utrechtse begraafplaatsen waarvan de laatste jaren als hoofd. Een groter funerair contrast met de 's ochtends bezochte begraafplaats is bijna niet mogelijk. Oogt Tolsteeg sober en enigszins verwaarloosd, Soestbergen toont zich, zeker op deze zonnige dag, uitbundig en goed onderhouden. Het verhaal van Soestbergen is bekend.* Grafmonumenten en beplanting vormen een harmonieus geheel. In 1990 werden meer dan 20.000 planten uitgezet waardoor de begraafplaats een unieke ondergroei in de vorm van bodembedekkers kreeg. Willem leidt de groep langs verschillende grafmonumenten en de beroemde 'rotonde van Zocher' en weet bij elk monument een interessant verhaal of anekdote te vertellen. Tolsteeg en Soestbergen, de Eerste en Derde Algemene Begraafplaats, slechts gescheiden door een spoorlijn, vormen een wereld van verschil.

Bartho Hendrikse



Begraafplaats Soestbergen.

Rhenen

We bezoeken vier begraafplaatsen in Rhenen. Bij ontvangst wordt een toelichting gegeven op de geschiedenis van de begraafplaatsen en op de noodzaak en het proces van uitbreiding van de huidige begraafplaats.

De begraafplaats aan de Herenstraat werd in 1829 in gebruik genomen, maar is nu een park waarin nog een aantal graven aanwezig is van vooral vooraanstaande Rhenense families. Hier is ook het graf van Simon Gorter de vader van de bekende dichter Herman Gorter. Op het

militaire ereveld Grebbeberg liggen gesneuvelden van de strijd om de Grebbelinie in de meidagen van 1940 begraven. Door herbegravingen is het aantal begravenen in de loop der tijd toegenomen. De begraafplaats aan de Achterbergsestraatweg is in gebruik geweest van 1895 tot 1981 en sindsdien zijn er alleen nog bijzettingen. Sinds 1981 is de gemeentelijke begraafplaats Larikshof in gebruik. In het ontwerp en de inrichting is het bosrijke karakter van de omgeving terug te vinden. Tevens zijn de voorbereidingen in volle gang om deze begraafplaats uit te breiden. Rondleidingen over de begraafplaatsen worden gegeven door Marco Ouwehand, teamleider wijkbeheerders en beheerders begraafplaatsen, Gijs Gijsbertsen en Henk van Laar, beheerders begraafplaatsen. Op het militair ereveld Grebbeberg verzorgt beheerder Teus van Rijn de rondleiding.

Datum zaterdag 7 juli 2007
Plaats gemeentehuis Rhenen, Nieuwe Veenendaalseweg 75 te Rhenen
Kosten € 5,00. Gelieve dit bedrag bij aankomst contant en liefst gepast te betalen

Programma

10.00 uur ontvangst in de hal van het gemeentehuis in Rhenen waar koffie klaarstaat, aangeboden door de gemeente Rhenen

10.30 uur welkomstwoord door wethouder openbare werken mevrouw Betty van den Bosch. Aansluitend geeft de heer Hens Dekker, medeauteur van het boek *Begraven in Rhenen* een toelichting op de geschiedenis van de verschillende begraafplaatsen en de begraafcultuur in Rhenen. Daarna geeft mevrouw Elsbeth Muilwijk, beleidsmedewerker groen, een toelichting op het proces van de uitbreiding van de begraafplaats Larikshof

11.00 uur rondleiding over de begraafplaats aan de Herenstraat en aansluitend een rondleiding over het militair ereveld Grebbeberg

13.00 uur lunch, die wordt aangeboden door de gemeente Rhenen, in de hal van het gemeentehuis

14.00 uur bezoek aan de begraafplaats aan de Achterbergsestraatweg en begraafplaats Larikshof, Defensieweg 25, ingang Autoweg

16.00 uur afsluiting in de aula op de Larikshof.

Aanmelden voor 1 juli 2007 bij Anne Marie van der Wal, telefoon: 038-4544228 of e-mail: harm.wal@planet.nl U krijgt altijd een bevestiging van ontvangst. Bij opgave alstublieft vermelden of u met openbaar vervoer of per auto komt. Bij verhindering Anne Marie hiervan zo spoedig mogelijk in kennis stellen.

Deelnemers maximaal 25 mensen
Organisatie Henk van Laar en Willem van Dijk

Verslag algemene vergadering

Tijdens de algemene vergadering (AV) op 31 maart waren 37 leden aanwezig. Vijftien personen hadden zich afgemeld. Voorzitter Frank Keene herdacht de vier leden die sinds 1 april 2006 zijn overleden: Thijs IJzerman, Joop Duijff, de dames Van der Weijde-Oudenaarden en Osinga-Tamminga. De aanwezigen hebben een minuut stilte in acht genomen.

De voorzitter memoreerde in zijn openingswoord dat 2006 een moeilijk jaar is geweest vanwege het overlijden van penningmeester Thijs IJzerman en het vertrek van bestuurslid Jan van Mierlo vanwege vertrek naar het buitenland. De betalingen heeft secretaris José Hageman verricht. Gelukkig staan twee aspirant-bestuursleden klaar om hun deel van het werk op zich te nemen. In de zaal lag het public relations materiaal ter inzage dat Jan van Mierlo heeft verzorgd evenals de nieuwste versie van de folder, die Leon Bok heeft gemaakt. Een knipselmap over diverse Terebinthers en een fotoboek van een buitendag van de hand van Peter Faase waren eveneens aanwezig.

De voorzitter deelde mee dat het bestuur besloten heeft de vergaderingen van de regiocoördinatoren voortaan in een officiële zaal te houden. Henk en Bep van Laar bedankte hij voor het vele werk dat zij als bureaumedewerkers hebben verzet. Als het NUM is geopend, kan volgend jaar een excursie naar het museum en De Nieuw Ooster worden georganiseerd. Met het NUM heeft het bestuur een bruikleenovereenkomst afgesloten voor 72 boeken. De secretaris deelde mee dat Rindert Brouwer zijn werkzaamheden als buitenlandcoördinator heeft neergelegd.

De leden keurden het verslag van de AV op 1 april 2006 en het jaarverslag goed.

Willem van Dijk werd tot voorzitter gekozen en Peter Faase tot penningmeester. José Hageman is als secretaris herbenoemd.

Met het voorstel voor een contributieverhoging hebben de leden ingestemd tot 2013. In 2012, maar zo nodig eerder, legt het bestuur een nieuw voorstel voor aan de AV.

Anita van Breugel en Ekko Woltjer zijn tot lid van de kascommissie benoemd.

De leden stemden in met de voorgestelde statutenwijziging, het voorstel tot de wijziging van het Huishoudelijk Reglement evenals met het bestuursvoorstel dat de afdeling Limburg zelfstandig een stichting opricht, welke wel lid van de vereniging kan worden.

In het tijdschrift *Terebinth* zal naar aanleiding van een vraag van een lid een artikel worden gewijd aan de stichting Grafzorg Nederland.

De voorzitter heeft Tine Dijkstra als lid van de excursie bedankt voor haar verrichte werkzaamheden. De secretaris heeft de voorzitter bedankt voor zijn werkzaamheden als voorzitter en lid van de excursiecommissie.

Anne Marie van der Wal is aangebleven als lid van de excursiecommissie, Laura Fokkema en Gert-Jan Praas zijn toegetreden.

Flos Wisse Smit gaf na de lunchpauze een presentatie

over de oude begraafplaats Gedenkt te Sterven die de aanwezigen daarna hebben bezocht. Van de mogelijkheid de kerk naast De Akker te bezichtigen hebben velen gebruik gemaakt.

José Hageman

www.rouw.nl / www.crematorium.nl / www.begraafplaats.org én

www.uitvaartinformatie.nl

Uitvaart Internet Diensten

P. Moreelsestraat 30, 8932 HS Leeuwarden T. (058) 213 97 07 / F. (058) 216 01 94 / E. info@uitvaartinformatie.nl

Op onze sites bieden wij onafhankelijke informatie over de uitvaart. Bezoekers (inmiddels meer dan 500.000 per jaar) kunnen o.a. via onze uitvaart-encyclopedie informatie vinden over tal van zaken rondom een uitvaart. Voor een aantal onderwerpen hebben we gespecialiseerde sites gemaakt. Kijk op onze 4 internetsites (de www-adressen staan hierboven).

Onze sites bieden uitvaart-ondernemingen, verenigingen en stichtingen de mogelijkheid tot adverteren en informeren.

Uniek is dat u **via deze sites** de adressengids voor de uitvaartbranche kan vinden

Adverteren:
In de adressengids vanaf 65,- euro p.j.
Vermelding en een link op de Homepage vanaf 95,- euro per jaar.

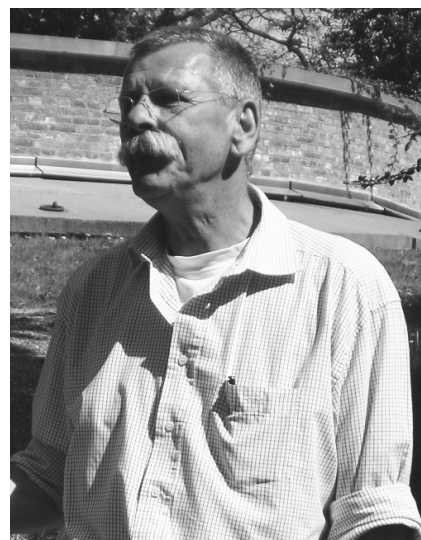
Advertentie

Nieuwe voorzitter

Na jarenlang slapend lid van de vereniging te zijn geweest, ben ik op 31 maart door de AV tot voorzitter gekozen.

Eind 2005 heb ik gebruik gemaakt van de regeling Flexibel Pensioen en Uittreden. Tot die tijd heb ik met veel plezier voor de gemeente Utrecht gewerkt als Hoofd Begraafplaatsen. Daar ben ik ook tot het besef gekomen dat ik daar de funeraire cultuur onder mijn beheer had. Met diverse instanties heb ik kleine en grote restauratiewerken kunnen realiseren. In het half jaar dat ik nu actief meeloop in de vereniging en het bestuur ben ik getroffen door de kennis van en de inzet voor de funeraire cultuur van een ieder. Heel belangrijk voor de vereniging is de plaatselijke kennis die de reco's hebben. Ik hoop van harte dat we straks weer een volledig bestuur hebben en kunnen rekenen op een vruchtbare samenwerking met een ieder.

Willem van Dijk



Willem van Dijk

Nieuwe penningmeester



Peter Faase.

Peter Faase is 42 lentes jong en woonachtig in het prachtige Zeeland. Officieel ben ik administratief geschoold maar via het ziekenvervoer, rouwvervoer, diverse andere banen ben ik in de automatisering terecht gekomen alwaar ik nu nog steeds werk als systeembeheer en programmeur bij een redelijk groot accountantskantoor.

Sinds drie jaar ben ik lid van De Terebinth en sinds anderhalf jaar hulp reco in Zeeland. Ik mag ook graag meehelpen tijdens een restauratiedag alhoewel het dan meestal bij mijn andere hobby blijft: fotograferen. Het bestuur zat dringend om een penningmeester verlegen en ik had net mijn termijn bij een andere vereniging erop zitten vandaar dat ik mij kandidaat gesteld heb voor de functie.

Peter Faase

Giften, schenkingen en de belastingen

Hoewel de jaarlijkse belastingaangifte voor velen alweer achter de rug is toch even iets over giften en schenkingen en hun aftrekbaarheid voor de inkomstenbelasting. De Terebinth valt onder het hoofdje 'culturele instelling' en als zodanig zijn giften aan De Terebinth aftrekbaar voor de inkomstenbelasting, mits het totaal aan giften méér is dan 1 procent van het zogenaamde onzuiver inkomen. Ook uw contributie zou u bij de giftenaftrek kunnen betrekken.

Met schenkingen ligt het anders. Daarbij wordt in het algemeen meer gedacht aan grotere bedragen of periodiciteit. Formeel heet het dat 'periodieke schenkingen onbeperkt aftrekbaar zijn, mits gedaan bij notariële akte voor vijf jaar en gedaan aan een algemeen nut beogende instelling'. Dat kan interessant zijn om bijvoorbeeld restauraties te financieren. Richt een stichting op om een begraafplaats of het grafmonument van je familie te restaureren. Je krijgt daar niet zomaar geld voor. De aftrekbaarheid van giften en schenkingen hiervoor kan mensen misschien net over de streep trekken er aan mee te doen. En bovendien zou je dan als rechtspersoon nog ergens subsidie kunnen aanvragen. En als dit allemaal te ingewikkeld wordt, vraag het dan uw belastingadviseur. Hij of zij weet het u haarfijn te vertellen.

Paul Stoffels

Digitale Nieuwsbrief

Naast het kwartaalblad *Terebinth* geeft de Terebinth, Vereniging voor Funeraire Cultuur, sinds medio april een digitale *Nieuwsbrief* uit. In de *Nieuwsbrief* staan behalve mededelingen van het bestuur actuele berichten over funeraire cultuur, nieuwe uitgaven in de reeks Funeraire Cultuur, recent verschenen boeken, excursienieuws, etc. Er zijn vrij veel reacties binnengekomen en die waren zonder uitzondering positief.

Wilt u de *Nieuwsbrief* ontvangen, dan moet u zich via www.terebinth.nl op de digitale *Nieuwsbrief* abonneren. Meld u zich ook aan, wanneer uw mailadres bij De Terebinth bekend is. Veel mailadressen blijken immers verouderd te zijn.

De redactie

Fotowedstrijd

Veel leden van De Terebinth bezoeken tijdens hun vakantie in Nederland of in het buitenland een begraafplaats en maken sfeervolle foto's van monumenten, grafstenen en de begraafplaats zelf. De redactie van Terebinth vraagt u de mooiste foto op te sturen voorzien van een kort commentaar. Waar is de foto gemaakt, waneer en waarom heeft u juist deze foto gekozen? Wat maakt de foto in vergelijking met de Nederlandse situatie zo speciaal? Zijn het de andere materialen die gebruikt worden, is het de ligging van de begraafplaats of is de tekst opvallend? Het commentaar mag niet langer zijn dan 100 woorden.

U kunt uw foto mailen naar terebinth@planet.nl of opsturen naar het redactieadres. De ingezonden foto's worden geplaatst op de site van De Terebinth. De inzending sluit op 1 oktober waarna de redactie de winnende foto kiest. De wedstrijd staat open voor leden en niet-leden. De winnaar mag drie deeltjes kiezen uit de reeks Funeraire Cultuur. De winnende foto wordt met het korte commentaar geplaatst in het decembernummer. Voor meer informatie en wedstrijdreglement kijk op de site van De Terebinth onder het kopje fotowedstrijd.

De redactie



Op Père Lachaise huizen de doden
nog steeds aan een straat.

Regionieuws

Op 4 november 2006 kwamen zestien regiocoördinatoren (reco) te Amersfoort bijeen. De notulen van de bijeenkomst in februari 2006 werden goedgekeurd. De nieuwe vlag en het overige promotiemateriaal werden getoond. Het bestuur zal nagaan hoe dit materiaal kan worden verdeeld. Yt Stoker verschaft inlichtingen over de stand van zaken per regio.

De vier restauratiedagen met als doel kennisoverdracht aan de plaatselijke vrijwilligers waren een groot succes. Het gaat om de kleinere opknapbeurten en groenonderhoud. Het bestuur bespreekt in 2007 de financiële aspecten en de eventuele aansprakelijkheid.

Veel reco's voelen er niet voor zelf deskundige te worden om zo in de eigen regio restauratiedagen te leiden. Het is van belang dat de reco kan aangeven welke handelingen door vrijwilligers kunnen worden gedaan en welke door een expert moet worden uitgevoerd. Mocht een begraafplaats interesse tonen, dan kan er een restauratiedag georganiseerd worden, mits de afspraken schriftelijk worden vastgelegd.

De notitie van de algemeen adviseur Leon Bok over diverse soorten adviezen en mogelijke kosten is verstuurd naar de reco's. Het bestuur maakt een opzet voor een advertentie in een gemeentegids.

Wat betreft de taakomschrijving, potentiële (hulp)reco's moeten weten dat het een lijst is met de mogelijke activiteiten. Zij kunnen van elkaars ervaring en van die van Leon Bok gebruik maken.

Bij discussies via de mail over bepaalde vragen of adviezen dient de begeleidingscommissie regiocoördinatoren de conclusie te trekken. Een forum of database op de website kan helpen. Elke reco dient zijn gegeven advies aan het verenigingsbureau te sturen in verband met de archivering.

Wat de aanwezigheid bij ruiming betreft, de regeling laat in 95 procent van de gevallen niet toe dat derden hierbij aanwezig zijn. De reco's hebben hierover ook een bestuursbesluit ontvangen. Wie bij ruiming aanwezig wil zijn, doet dit op persoonlijke titel, voor eigen risico en is zelf aansprakelijk.

De aanwezigen ontvingen een formulier waarin zij kunnen aangeven over welke kennis en kundigheden ze beschikken. De gegevens worden verwerkt en verspreid naar de reco's.

Met een rondgang over de gemeentelijke begraafplaats, waarbij de werkzaamheden van de restauratiedag bekeken werden en een herkenningonderzoek van bomen plaatsvond, werd deze dag afgesloten.

Yt Stoker

'Het eeuwige licht verlichte hen'



Het Eeuwige Licht in de kleine toren.

Op 8 september 2006 werd in Deurne het Eeuwige Licht ontstoken op de kerkhofmuur van de St. Willibrorduskerk. Het Eeuwige Licht is een torentje op de kerkhofmuur, waarin vroeger altijd licht brandde. Het monument is van de hand van architect Jan Stuyt (1868-1934), gebouwd in opdracht van pastoor Roes en onthuld in 1924. De heer Theo Koolen, die nu samen met burgemeester Gerard Daandels het Eeuwige Licht ontstak, was er destijds ook bij. Hij was de grote ijveraar voor het herstel van het torentje, dat door oorlogsgeweld in verval was geraakt. Nu brandt weer elke nacht het licht. Op de dodenlantaarn staat de tekst uit de katholieke dodenmis 'Het eeuwige licht verlichte hen'.

Met het ontsteken werd op symbolische wijze de restauratie van kerk, kerkhof en kerkhofmuur afgerond. Bij de restauratie van de kerk is ook de crypte met een graftombe weer opengesteld voor het publiek. Eind 2005 besloot de gemeente om zowel de kerkhofmuren met het Eeuwige Licht, als het kerkhof in zijn geheel te restaureren. De gemeente heeft bij de restauratie samengewerkt met verschillende partijen zoals Heemkundekring H.N. Ouwering, Stichting Behoud Willibrorduskerk, Genius Loci en De Terebinth. De kerkhofmuren, de toegangspoorten en de graftekens zijn inmiddels gerestaureerd. De aanpak van de beplanting en de bestrating is eind 2006 voltooid.

Het kerkhof is sinds 1971 niet meer als begraafplaats in gebruik. De gemeente, die sinds tien jaar eigenaar is, ontvangt na 2010 geen grafrechten meer. Dat was aanvankelijk de reden om graven, waarvoor geen rechten meer betaald werden, te gaan ruimen. Dat stuitte echter op bezwaren van vooral Heemkundekring H.N. Ouwerling en De Terebinth. Inmiddels heeft de gemeente er haar beleid van gemaakt het kerkhof te behouden. Het telt 180 graven, waarvan 103 voor de toekomst behouden zullen blijven. De overige 77 zullen geleidelijk langs de weg van 'begeleid verval' verdwijnen.

De kerk en een deel van de kerkhofmuur staan op de rijksmonumentenlijst. In 2007 zullen de overige muurdelen en het totale kerkhof op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst worden.

Daarmee zal Deurne als een van de weinige gemeenten een beschermd 'enclos paroissial' hebben gekregen. In Bretagne gebruikt men deze term om aan te geven, dat kerk, kerkhof en kerkhofmuur één geheel vormen. Dat dit in Deurne als geheel op de monumentenlijst komt, is een lofwaardig streven dat navolging verdient.

Bij het ontsteken van het Eeuwig Licht deed burgemeester Daandels een oproep om een stichting voor het onderhoud van het kerkhof op te richten: 'We hebben nu tegen hoge kosten het verval gekeerd. Dat was het waard, want we moeten ons erfgoed koesteren en behouden. Maar we moeten het ook onderhouden voor de generaties na ons'.

Rindert Brouwer

Ledenservice reeks Funeraire Cultuur

De Terebinth is in 2001 begonnen aan een reeks boekjes over de funeraire cultuur van Nederland. De hoofdreeks zal Amsterdam, alle provinciale hoofdsteden en een regio in elke provincie omvatten. Behalve het inleidende deel *Doodse dingen* zijn tot nu toe verschenen de delen: *Den Haag, Zwolle, Alblasserwaard & Vijfheerenlanden, Amsterdam, Arnhem, Utrecht, Regio Eindhoven, Utrechtse Heuvelrug, Leeuwarden, Middelburg, Flevoland & Lelystad, Sallandse Heuvelrug en Friese Meren*. In 2002 is een deelreeks ontstaan die alle regio's van Zuid-Holland omvat. Hiervan zijn alle deeltjes verschenen, te weten: *Drechtsteden, Midden-Holland, Regio Rotterdam, Hoekse Waard & Goeree-Overflakkee, Delft & Westland, Voorne-Putten, Bollenstreek, Regio Leiden, Regio Den Haag en Rijnstreek*. De winkelprijs is € 9,98 per deel, *Doodse dingen* kost € 11,98. Leden kunnen een of meer delen met korting bestellen voor respectievelijk € 7,96 en € 9,98 (inclusief verzendkosten). Wie zich inschrijft voor twaalf of meer delen krijgt *Doodse dingen* gratis.

U kunt bestellen door een briefje, fax of e-mail te sturen naar onderstaand adres, met opgave van het aantal exemplaren van de gewenste deel/de gewenste delen, alsmede van uw naam, adres, postcode, woonplaats en uw lidnummer.

Bestellingen kunt u verzenden naar:

Bartho Hendriksen, Postbus 153, 4100 AD Culemborg of mailen naar: terebinth@planet.nl

Meer informatie over de reeks vindt u op de website: www.terebinth.nl

Terebinth Juni 2007

AGENDA

10 maart-22 juli

Expositie *Tanz mit dem Totentanz* in Museum für Sepulkralkultur in Kassel. Zie voor meer informatie: www.sepulkralmuseum.de

31 maart-28 oktober

Expositie *'De tijd verglijdt'* in Museum Palthehof te Nieuwleusen over overlijden en begraven in Nieuwleusen en omstreken. Zie voor meer informatie: www.palthehof.nl

10 juni

Concerto in Memoriam in gedenkpark van Begraafplaats & Crematorium Westerveld te Driehuis

16 juni

Uitvaartbeurs Alkmaar. Zie voor meer informatie www.uitvaartbeursalkmaar.nl

17 juni

Vanaf 12.00 uur *open dag gemeentelijke begraafplaats Fangmanweg* te Oosterbeek met omstreeks 14.00 uur

onthulling gerestaureerde grafteken voor mr. Jacob van Lennep. Voor meer informatie: 026-3337876

17 juni

Vanaf 11.00 uur *open dag gemeentelijke begraafplaats Stratum* te Eindhoven. Voor meer informatie: 040-2382512

7 juli

Excursie Rhenen. Zie voor meer informatie pagina 27

12 tot en met 14 juli

Driedaagse funeraire reis naar Aken-Keulen-Düsseldorf is volgeboekt. Voor meer informatie en plaatsing op reservelijst: Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit, telefoon: 040-2121791 of web: www.atelier-terreearde.nl

22 september

Excursie Heemskerk en Beverwijk

28 oktober

Uitvaartbeurs Arnhem. Zie voor meer informatie: www.eusebius.nl

GAST AAN HET WOORD

Aanstaand Uitvaartmuseum wil ook kenniscentrum zijn

Door een venster van de oude directeurswoning kijken we uit op de aula van de begraafplaats De Nieuwe Ooster aan de Kruislaan in Amsterdam Oost-Watergraafmeer. Het ruikt naar verf, verhuisdozen vol boeken. Guus Sluiter, kunsthistoricus en sinds 2004 projectleider van het Nederlands Uitvaartmuseum aan het woord.



Guus Sluiter.

Het idee komt van Henk Kok, de funerair historicus. Aanleiding voor een nieuw museum is vaak een zeldzame verzameling. Kok legde de basis voor het museum. Zijn verzameling wordt weer verder uitgebreid. Zo hebben we inmiddels veertien haarschilderijtjes in onze collectie. Wie er meer over wil lezen, verwijst ik graag naar onze site.

Maar waar laten jullie grote objecten als lijkoetsen?

Dat is inderdaad lastiger dan rouwsieraden, rouwserviezen of munten. Of neem prenten en oude foto's waar we zeer op gebrand zijn. Als iemand ons een bijzondere rouwkoets schenkt zijn wij er blij mee maar gaat de koets in eerste instantie naar ons depot bij het Nationaal Rijtuigenmuseum. Als museum moeten we niet alleen presenteren maar ook erfgoed conserveren. Hebben we voor een bepaalde tentoonstelling een koets nodig, dan komt die naar Amsterdam. Voor de duidelijkheid, het wordt geen traditioneel funerair historisch museum. We willen méér, uitvaart verbreden tot omgaan met de dood. Daarom komen er naast de vaste opstelling ook wisselende tentoonstellingen en doen we veel met audiovisuele media.

Wie is jullie doelgroep?

In de eerste plaats de zogenaamde 'traditionele museumbezoekers', mensen die sowieso in museumbezoek geïnteresseerd zijn. Specifieke doelgroepen willen we trekken met tentoonstellingen. Je kunt dan denken aan een expositie over 'de strijd voor de eerste crematie', 'begraven in Groningen in de vorige eeuw', moderne grafmonumenten of juist een expositie met werk van beeldend kunstenaars. Dus naast de vaste collectie zijn er wisselende tentoonstellingen die verdiepen, inspireren, grenzen verleggen. Ook een spraakmakende avond met dichters, een theatervoorstelling of een performance sluit ik niet uit!

Dus naast de modale bezoekers van musea mikken jullie ook op beroepsmatige bezoekers en hobbyisten?

We willen uitdrukkelijk ook een kenniscentrum zijn. Het gaat dan om medewerkers uit de uitvaartsector, studenten en zelfs scholieren. Zij zijn straks welkom in de gloednieuwe bibliotheek. Achthonderd boeken zijn op dit ogenblik geregistreerd en van trefwoorden voorzien. Een helse klus waarvoor we gelukkig hulp van vrijwilligers hebben.

Welk uitvaartmuseum in het buitenland is jullie grote voorbeeld?

Het museum in Kassel zal je kennen. De nestor van funerair musea, we werken er goed mee samen. Toch is het niet ons voorbeeld wat betreft onze museale inrichting. Wij worden vooral geïnspireerd door musea waar met nieuwe technologieën interactie van bezoekers en objecten tot stand komt. Tweerichtingsverkeer, communicatie, kennisuitwisseling, we willen met het NUM vanaf de opening dit najaar een centraal punt in de sector zijn.

Jannes H. Mulder

Colofon

Terebinth

Jaargang XXI nummer 2

Juni 2007

ISSN: 1382-5259

Tijdschrift voor Funeraire Cultuur, uitgave van Vereniging de Terebinth. Verschijnt vier keer per jaar.

Lidmaatschap en abonnement

Het abonnement kost personen € 19,50, elke huisgenoot € 8,- en organisaties € 60,- per jaar. Bibliotheken kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor € 19,50. Contributie overmaken op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Rhenen. Na 1 juli is de helft van het bedrag verschuldigd. Van 1 december tot het einde van het jaar gratis. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij voor 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen bij het Terebinthbureau. Losse nummers van *Terebinth* kosten € 2,50 per exemplaar plus verzendkosten.

Bestuur

Willem van Dijk (voorzitter):

0343-591398, wimlenly@hetnet.nl

José Hageman (secretaris):

0183-633381, jhp.hageman@planet.nl

Peter Faase (penningmeester):

0118-650139, pjfaase@zeelandnet.nl

Yt Stoker: 020-6851817,

y.stoker@planet.nl

Terebinthbureau

Henk van Laar, Molenweg 2,

3911 SH Rhenen, 0317-616072,

hendrik.van.laar@hetnet.nl

Website: www.terebinth.nl

Redactie

Wim Cappers (hoofdredacteur en eindredacteur),

Bartho Hendriksen, Rita Hulsman, Bouke

Jagt, Jannes H. Mulder en

Bert Pierik (fotoredacteur).

Copyright

Overnemen van artikelen en foto's alleen na vooraf gegeven schriftelijke toestemming van de redactie

Redactieadres

Wim Cappers, Graslaan 56,

6833 CK Arnhem, 026-3210603,

w.cappers@planet.nl

Advertenties en inlegvellen

Wim Cappers: 026-3210603

Kopij

De inleverdata van kopij in 2007 zijn 22 juni en 19 oktober. De nummers verschijnen op 1 september en 1 december

Fotoverantwoording

Rindert Brouwer (30), Wim Cappers (24),

Peter Faase (29) Laura Fokkema (28),

Bartho Hendriksen (26-27), Johan Moeys

(25), Bert Pierik (17-21, 29) en Guus Sluiter

(32)